

DİLE GELEN SANAT

F. İnci AYAN BİROL¹

Bilindiği gibi medeniyetlerin uzun ömürlü olması, ilerleyen bilim ve teknolojinin yanında, millî kültüre sahip çıkmakla mümkündür. Sanat ise kültürün atar damarı, medeniyetin temel taşıdır. İnsanlık ulaştığı değerleri, sanat vasıtasıyla gözler önüne sererek medeniyetlere hayat ve güç kazandırır. Çünkü hiçbir şey, bir milletin sanatı kadar o milletin ruhunu, ideallerini, mazisini -tek kelimeyle medeniyetini- ifade edemez. Bu bakımdan sanata, her devirde ve konuda ihtiyaç duyulmuştur.

Bu niteliğinden dolayı sanat, en etkili iletişim aracı ve anlatış üslubu olup, başlı başına güçlü bir dildir. Anlatılan sanatkârın iç ve dış dünyasıdır. Sanatkâr, yaşadığı dünyayı gönül gözü ile seyrederken hissettiklerinden, düşüncelerinden veya hayatında iz bırakan olaylardan zihnine sıçrayan bir kıvılcımla gönlünü tutuşturur; âdeta sahibini esir alır. Bu coşku içinde başlayan çalışma gönül ateşinde pişerek olgunlaşır ve neticede sanat eseri olarak topluma sunulur.

Çünkü sanatkâr, içinde bulunduğu duygu yoğunluğunu paylaşmak ihtiyacı duyar. Bu arzusunun ilk muhatabı, gene bizzat kendisidir. Bu bir kabz (sıkıntı) hâlidir; tıpkı doğum sancısı çeken bir anne adayının durumu gibi. Sanatkâr da eserini eline alıncaya kadar tatlı bir bekleyiş ve sancılı bir devre yaşar. Sonunda duygularını dizginleyerek büyük bir istek ve heyecan içinde engelleri aşır, eserine kavuşur. Böylece zihinde başlayan bu tanışma gönlün, yeteneklerin, aklın ve bilginin iştiraki ile şekillenerek taslak hâlinde kâğıda aktarılır. Demlenme süresinde son şeklini alıncaya kadar olgunlaşmayı sürdürür ve işlenerek eser hâlini alır. Kalbî olduğu kadar bedenî de hissedilen bu tatlı yorgunluk, eserine kavuşan sanatkârı rahatlatmıştır. İşte bu da bir bast (rahatlama) hâlidir.

Böylece sanat duyguları, düşünceleri soyut (mücerret) hâlden, somut (müşahhas) hâle geçirerek ona bir varlık kazandırmış olur. Duygular eserde şekillenerek elle tutulur, gözle görülür hâle gelir. Demek ki sanat hedef değil, manayı hedefe taşıyan bir araçtır.

Diğer bir ifade ile sanat, ruh dünyamızdaki hezeyanların kristalleşerek şekil ve hacim kazanmasıdır. Yaratılıştaki, sembollerle biçim kazanan bütün varlıkların her zerresi, bir mananın binek taşıdır. Onu görebilen gönül, fark eden idrak, anlayan ve anlatan dil ise, sanattır. Çünkü sanat, aşk ve heyecan ile dolu bir gönlün tezahürüdür.

Sanat, içinde bulunduğu topluluğa ayna olarak insanları gerçeklerle yüzleştirir. Bu aynada, toplumun gelenekleri, tarihi, inançları; sanatkârın ise hayata bakışı, yetiştiği ortam, edindiği kültür ve maddî, manevî dünyası, kendi yorumunun penceresinden seyretilir. Sanat eserleri bu özellikleri ile aynı zamanda geçmişle gelecek arasında belge aktaran köprü görevini de yüklenmiştir. Müzelerin kuruluşunda, sinema ve dizilerin yapımında, velhasıl bunun gibi tarihte yaşanmış devirler hakkında günümüze bilgi taşır. Tarihe karışmış olaylar, ne kadar yıpranmış ve eskimiş olsa da sanat aracılığı ile devamlılığını korur.

Daima güzele müşteri olan, zevk ve gönül zenginliği içinde eser veren sanatkârlar, millî üslubunu muhafaza ederek günlük hayatlarında sanatla iç içe yaşamışlardır. Mezopotamya ve Orta Asya bozkırlarında göçebe hayat yaşarken bile kilimini, otağını, yorganını, yemenisini, tencerisini, tabağını, velhasıl atının eyerine kadar taşınabilecek eşyayı, zevklerine göre bezeyerek kullanmışlardır.

Her zaman ve her konuda hayatın içinde olan sanat, mananın hizmetinde başarılı olduğu kadar değerlidir. Belki de sanat eserinin varoluş sebebi, manayı aşikâr etmek içindir. Manaya giden yol ise eserden geçer. Bu yolun banisi yine sanattır.

Ancak sanatkâr, herhangi bir olayı veya ruh hâlini tasvir ederken, eserine kendi yorumunu da katar. Eserin şekillenmesinde, sanatkârın olaylara bakış açısı ve ki-

¹ Emekli Dr., Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü

şiliği önemli rol oynar. Burada önemli olan, sanatkârın görmek istediği nedir? Goethe bu gerçeği bir örnek ile ne güzel ifade etmiştir: **Bir kayaya pek çok kişi bakar. Ancak herkes orada, görmek istediğini görür.**

Zamanla mazide kalan hatıralar silsilesinde, onları eserinde konu alan sanatkârın ön yargısı, telkin edici ve yaratıcı kudreti, hakikatin önüne geçebilmiştir. Bazen sanatkâr, yaşananı veya geçmişini anlatırken, yorumları ile onu âdeta yeniden şekillendirir. Tarihin kesif tozları ile örtülmüş öyle vakalar ve kahramanlar vardır ki eserde sanatkârın dehası, onları nasıl anlattıysa, öyle iz bırakmışlardır. Hiçbir tarihî ve ilmî keşif, sanatkârın hafızalara nakşettiği karakterleri tamamen değiştiremez. Bu durum gerçek sanatın gücünü, bir kere daha ortaya koymaktadır.

Fakat sanatın âciz kaldığı yerler de vardır. Biraz da bu yönü ile sanatı tanımaya çalışalım.

Acaba sanatkâr, bütün gayretine rağmen eserlerinde anlatmak istediği duygu ve düşünce fırtınalarını ne kadar dile getirebilir? Kelimelerin bir araya gelmesi ile söylenen şiirler, yazılan romanlar veya çizgilerin meydana getirdiği semboller, renklerin armonisi veya musikideki namelerin dili, anlatılmak istenen ruh hâlinin ne kadarını eserde işleyebilir? Semboller dile gelerek duyguları ifade etmekte ne kadar başarılıdır? Eserde sanatkârın en güçlü yardımcısı olan estetik bile, hakikatin korunmasında ne derece yardımcı olabilir?

Bu sorular, eserini tasarlamakta olan sanatkârı âdeta esir alır. Öyle ya, şayet gerçek bu ise, sanat eserinin varlık sebepleri olan **aşk ve güzellik** gibi kavramlar, nasıl olur da sınırlı kalıplara sığabilmiştir?

Hız. Mevlâna asırlar evvelinden, aşkı soranlara “Ben ol ki bilesin” cevabı ile seslenmektedir. Gene bu konuda, Kenan Rifâî (Büyükaksoy) Hazretleri’nin, “Mananın kudreti karşısında şekil ve suretin sözü olur mu? Vücudu ayakta tutan ve harekete getiren ondaki ruh ve manadır” cevabı, mananın yanında maddenin yeterli olmadığını ve sanatın bu planda ne kadar kifayetsiz kaldığını hatırlatıyor (Kenan Rifâî, 2009, s. 489).²

Nasıl ki sadece bilim dili, bir medeniyeti anlatmaya yetmez ve mutlaka yanında sanat diline de ihtiyaç duyulursa, sanat da anlattığı değerleri, ancak görünen yüzü ile topluma sunabilir. Burada sanat eseri, seyirciyi manaya götüren yolun kapısıdır. Bu kapıdan geçtikten sonra yolda görünen estetik vasıflar, muhatabını, eserin özünde bulunan manaya ulaştırmak gayreti içindedir. Fakat sınır tanımayan, tartıya gelmeyen, kalıplara sığmayan bu değerler, sanat eseri ile ancak rivayet edilebilir, hissettirerek hayal ettirir. Onun için sanat eserine bakarken, nazarlarımız şeklin ötesindeki manayı aramalıdır. Ancak o zaman eserin başarısını ve bu başarının sırrını daha iyi fark edebiliriz.

Bu özelliklerden anlaşıldığına göre, sanatın görevi ve ana gayesi, muhatabını özünde gizlenmiş olan manaya yönlendirmektir. Dış gayesi ise nesnelere ve çevreyi düzenleyip güzelleştirmektir. Demek ki sanat eserinin iki yüzü vardır. Biri, anlatılmakta olan eserde görünen yüzü, diğeri ise eserin özünde keşfedilmek için bekleyen, görülmeyip hissedilen ve tefekkür ettiren yüzü. İşte mananın hizmetinde olan bir eserin başarısı, hedefe kavuşturan ifade gücüne sahip olduğu ölçüdedir.

Demek ki eserde mananın tamamı kalıplara sığmasa da sığıldığı kadarıyla, seyircisinin gönlüne hitap edebiliyor, onu tefekküre sevk ediyorsa gayesine ulaşmış demektir. Ancak aksi hâlde, eserin göze hitap eden görünüşüne kapılıp manaya ulaşılamaz ise içi boş kalıplar arasında sıkışıp kalır.

Mesela musiki dalında “bazen güfte eseri yaşatır. Bazen de beste güftayı taşır. Fakat en makbulü, her ikisinin birbirini destekleyerek eseri yaşatması değil midir?” Şayet biçim ve mana, eseri başarıya birlikte taşırsa, şüphesiz âlâ olur. Ancak bu seviyeye ulaşmış eserler, sanatkârı ile birlikte ebedî hayatı yakalamış ve klasik eserler arasında yer edinmiş olur.

Acaba hiç düşündük mü? Atalarımız nasıl bir ruh hâli içinde, sahip olduğu kültür mirasından koca bir medeniyet yarattı? Bu denklemi çözmeden, o ruh âlemindeki zenginliğin, zevkin ve zarafetin biçim-

² Kenan Rifâî. (2009). Şerhli Mesnevî-i Şerif (3. bs.). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.

lere, seslere, renklere ve kelimelere nasıl yansıdığını anlayamayız. Öyle ise, önce sanatta var olan **mana, maksat ve biçim arasındaki ilişkiyi çok iyi çözmemiz gerekir.**

Sosyal yönü ile sanatın insanlıkla yaşıt olduğu söylese de ilk devirlerinde, sadece iletişim, inanç ve var olmak amacını taşımış ve devrinin anlayışına uygun resimler yapılmıştır. Hatta bu haberleşme, yazı yazılmaya başlanınca birçok kelime, resim görünüşündeki sembollerle yapılmıştır. Bunları ilk resim denemeleri olarak kabul etmesek bile, anlatma gücünde sanatın payı inkâr edilemez.

Sanatın gerçek kimliğine kavuşması, toplumların gelişerek belli bir medeniyet seviyesine erişmesinden sonra olmuştur. Sanatın belli bir seviyeye geldiğini esas alarak sosyal alandaki etkinliklerine göz atarsak sanat, toplumu manen besleyen değerlerin korunmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir vasıta olmuştur. Fertlerin zekâlarına olduğu kadar gönüllerine de hitap ederek, sosyal ve kültürel alanlarda hayatı düzenler ve güzelleştirir. Sosyal hayatta beşeriyeti aktif hâle getirerek güzel alışkanlıklar kazandırır. Milletlerin hayatında fikir ve gaye birliği sağlar. Bunun gibi daha pek çok konuda ve her alanda sanatın varlığına ihtiyaç duyulur. Bu bakımdan sanat için, başarılı bir mürebbi de denebilir.

İtiraf etmeliyiz ki milletçe hayatı yüzeysel, yani sığ yaşıyoruz. Halbuki Osmanlı, hayatı ciddi ve deruni bir tefekkür içinde yaşadı. 16. yüzyılın eserleri böyle çıktı. Biz ise bugün emanet olarak verilen ve maalesef

layıkı ile korunamayan ata yadigârı eserleri, sadece biçim ve işçilik olarak görüyor ve taklit etmeye çalışıyoruz. Onun derinlerine dalıp, anlatılmak istenen fikrin veya duygunun peşine düşmüyoruz.

Nerede yanıldık ve yanlış yaptık? Bu soruya doğru cevabı verebilmek için kendimiz ile hesaplaşma fırsatını yakalayamadık. Çünkü her şeyden önce, kaybolan değerlerimizden ötürü kendimize yabancı kaldık. Geleneklerimizi cahil cesareti ile çöpe atmaya başladık.

Bu durumda 21. yüzyılı temsil eden sanatı ortaya koyamayız. Çünkü taklit, düşünceyi ve tasavvur gücünü köreltir, millî kültürün yozlaşmasına sebep olur. Toplum çağ dışı kalmak vehmi içinde, millî değerlerinden utanır hâle düşer ve geçmişten güç almak yerine, yabancı kültürlerle benzeyerek sözde modern olmak hevesine kapılır. Ancak sonuçta onların, kötü bir kopyası olmaktan ileri gidemeyiz.

Ancak hoca veya eğitmen olarak şunu da memnuniyetle itiraf etmeliyim ki, çok yetenekli ve başarılı gençlerle çalışma fırsatım oldu. Bugün pek çoğu öğretmen olarak üniversite veya özel atölyelerinde değerli gençler yetiştiriyorlar.

Bizim en büyük tesellimiz, emaneti böyle gençlere teslim etmiş olmamızdır.

Birol Ayan, İnci; “Dile Gelen Sanat”, *Lale Dergisi*, S.7, Ocak-Temmuz 2023, İstanbul, s. 93-96